

TÖRTÉNELMI SZEMLE

A BÖLCÉSZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZETÉNEK FOLYÓIRATA

2023 | 2. SZÁM
LXV. ÉVFOLYAM

A TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZETTEL
KAPCSOLATBAN ÁLLÓ SZERZŐK ÍRÁSAI I.

Weisz Boglárka, Fodor Pál és Mércz András,
Szalai Ágnes, Czinege Szilvia, Ablonczy Balázs, Bódi Lóránt,
Zahorán Csaba és Molnár Antal értekezései

Szerkesztők

TRINGLI ISTVÁN
felelős szerkesztő

FÓNAGY ZOLTÁN, NEUMANN TIBOR, OBORNI TERÉZ, ZAHORÁN CSABA
rovatvezetők

DETRE ANDRÁS
szerkesztőségi munkatárs

Szerkesztőbizottság

MOLNÁR ANTAL
elnök

BORHI LÁSZLÓ, ERDŐDY GÁBOR, FODOR PÁL,
GLATZ FERENC, OROSZ ISTVÁN, PÁLFFY GÉZA,
PÓK ATTILA, SOLYMOSI LÁSZLÓ, SZAKÁLY SÁNDOR,
SZÁSZ ZOLTÁN, VARGA ZSUZSANNA

A szerkesztőség elektromos postája:
tortenelmiszemle@abtk.hu

*Kérjük szerzőinket, hogy kézírataikat
a közlési szabályzatnak megfelelően készítsék el,
amely honlapunkon érhető el:
<http://www.tti.abtk.hu/kiadvanyok/folyoiratok/tortenelmi-szemle.html>*

A 2023-as évfolyam megjelentetését
a Nemzeti Kulturális Alap, a Magyar Tudományos Akadémia
és az Eötvös Loránd Kutatási Hálózat Titkársága támogatja

ISSN 0040-9634

.....

TÖRTÉNELMI SZEMLE

A BÖLCSÉSZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZETÉNEK FOLYÓIRATA

2023 | 2.
LXV. ÉVFOLYAM | SZÁM

.....

ELKH | Eötvös Loránd
Kutatási Hálózat

HU ISSN 0040-9634

Kiadja a Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Történettudományi Intézet, Eötvös Loránd Kutatási Hálózat
Felelős kiadó: Balogh Balázs főigazgató, Molnár Antal igazgató
Nyomdai előkészítés:
Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet
Tudományos Információs Osztály
Vezető: Kovács Éva
Tördelőszerkesztő: Zsigmondné Balázs Ildikó
Nyomdai munkák: Krónikás Bt., Biatorbágy

TARTALOMJEGYZÉK

LXV. évfolyam, 2023. 2. szám

Tringli István Hatvanöt éves a <i>Történelmi Szemle</i>	169
TANULMÁNYOK	
Weisz Boglárka Buda város Aranybullája és középkori kiváltságai	171
Fodor Pál – Mércz András: Mi is veszett Mohácsnál? Oszmán-török veszteséglista az 1526. évi hadjáratról	193
Szalai Ágnes Erdély és a váradi vilajet határkonfliktusa 1671-1672-ben	237
Czinege Szilvia Széchenyi első műveinek lenyomata levelezésében	257
Ablonczy Balázs „Budapest nem tud méltó elhelyezést biztosítani”. Első világháború utáni menekült tisztviselők Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyében	275
Bódi Lóránt Rend a szavakban: az antiszemitizmus és a zsidó népiártás a lexikonok tükrében (1889–1948)	291
Zahorán Csaba Nemzeti és nemzetállami ünnepek, gesztusok és ellengesztusok. Az első világháború végének és a trianoni békeszerződés aláírásának centenáriuma a szlovák, román és magyar emlékezetpolitikában 2018–2020 között	317
MÉRLEG	
Molnár Antal A magyar görögkatolikus történet(írás) a kálvária-úttól a sikertörténetig. Egy kiállítási katalógus tanulságai	327

ERDÉLY ÉS A VÁRADAI VILAJET HATÁRKONFLIKTUSA 1671–1672–BEN

SZALAI ÁGNES

BORDER CONFLICT BETWEEN TRANSYLVANIA
AND THE VILAYET OF VÁRAD IN 1671–1672

After the loss of Várad and much of the region known as the Partium to the Ottomans in 1660, the exact course of the border between the Principality of Transylvania and the newly established Vilayet of Várad remained undefined. As a result, both sides tried to define their own taxing districts as best suited their interests, and underpinned and legitimated their presumed rights with „official documents”. In determining the border, the Ottomans used the defter of Píri Pasha, which covered much of the Principality, while the Transylvanian government based its claims on the charter given by Köse Ali Pasha at the time when Várad was handed over. This latter, however, would have only conceded to the Ottomans those villages that had previously been taxed to the castle of Várad. Due to their mutually contradicting interests, the conflicts between the Ottomans of Várad and the Transylvanians flared up at regular intervals. The aim of the present case study is accordingly to present the ways in which, during the border conflict between the Vilayet of Várad and the Principality of Transylvania in 1671–1672, the Transylvanian government was able to react to the emerging challenges through diplomatic negotiations at the Sublime Porte and the despatch of deputations to the disputed area.

Keywords: Vilayet of Várad, Principality of Transylvania, Prince Michael I Apafi, border conflict

---

Az Erdélyi Fejedelemség közel százötven éves történelmének I. Apafi Mihály nevével fémjelzett időszaka (1661–1690) mozgalmas képet mutat.¹ Ez II. Rákóczi György elhibázott külpolitikai döntéseinek következményeire, mindenekelőtt Várad elestére és az 1660-as évek első felében kialakuló váradi török tartomány létrejöttére vezethető vissza. A fejedelemség szomszédságában újonnan kialakult vilajet működtetésének érdekében ugyanis a tartomány vezetői fokozatosan igyekeztek Erdély rovására növelni adóztatási terüle-

---

Szalai Ágnes, tudományos segédmunkatárs, BTK TTI, Kora újkori osztály.

1 A teljesség igénye nélkül lásd R. Várkonyi Ágnes: *Erdélyi változások. Az Erdélyi Fejedelemség a török kiűzésének korában. 1661–1711.* Bp., 1984.; Halmay István: *I. Apafi Mihály erdélyi fejedelemsége.* Szeged, 1934.; Lukinich Imre: *Erdély területi változásai a török hódítás korában.* Bp., 1918.

tüket, ami a régióban állandó bizonytalanságot, az erdélyi kormánynak pedig kihívásokat hozott.²

A konfliktust az okozta, hogy Várad és vele a Partium túlnyomó részének elfoglalását követően nem állapították meg az Erdélyi Fejedelemség és a hódoltság közötti pontos határvonalat.³ Ennek következményeként – magától értetődően – mindkét fél a saját érdekei szerint igyekezett meghatározni a fennhatósága alá tartozó és adózó területek nagyságát, egyszersmind „hivatalos dokumentumokkal” alátámasztani és legitimálni jogigényét.

Habár a határról és általában az erdélyi állam helyzetéről kevés konkrétumot állapított meg a két térségben érdekelt nagyhatalom által 1664-ben megkötött vasvári béke, természetesen a benne megfogalmazott pontokat minden esetben hivatkozási alpnak tekintették mind a Portán, mind Erdélyben. Ebből a szempontból érdemes utalni a béke harmadik cikkelyére, azaz a várak építésének tilalmára az erdélyi–oszmán határszakaszon, amelynek megsértése a végvidéki konfliktusok során gyakori sérelemként került elő.⁴ A váradi törökök Píri pasa⁵ defterét tekintették hivatkozási alpnak a határ kijelölésekor, ennek értelmében pedig több partiumi és szoros értelemben vett erdélyi vármegyére is sajátjukként tekintettek. Ahogy erről Bethlen János tanácsúr-kancellár fogalmazott: „... egyik Píri pasa nevű tisztjével titkon regestrumot íratott [a szultán], [...] amelybe Bihar megyén kívül Kraszna, Közép-Szolnok, Kolozs, Belső-Szolnok, Doboka nagyobb részeit, mint a váradi várhoz tartozó területeket tüntette fel...”⁶ Ezzel szemben az erdélyiek a Várad átadásakor Kösze Ali pasától⁷ kapott hitlevelet tekintették a határkijelölés alapjának, s az irat számukra való jelentőségét igen érzékletesen szemléltetik a Várad várának feladását követően Kolozsvárra menekülő Szalárdi János Teleki Mihályhoz intézett szavai: „... a várból való kiűzetésünkkor mindenem oda hagyni kényszeredtem, de az Ali Pasa hitlevelét

- 2 Sudár Balázs: A váradi török tartomány első éve. In: „Várad Erdély kapuja...” *Nagyvárad történelmi szerepe a fejedelemség korában*. Szerk. Oborni Teréz. Nagyvárad, 2015. (Tanulmányok Biharország történetéről 2) 103–114.
- 3 Ez a jelenség a Magyar Királyság és hódolt területeinek viszonyrendszerében is megfigyelhető. Lásd például: Szakály Ferenc: *Magyar adóztatás a török hódoltság korában*. Bp., 1981. 23–43.; Czigány István: A „nyitott határ” – egy hadtörténelmi paradoxon hatása. Néhány gondolat a Magyar Királyság 16–17. századi oszmán-ellenes védelmi rendszerének sajátosságairól. *Aetas* 33 (2018) 4. sz. 73–85.
- 4 Marosi Endre: Megjegyzések az 1664. évi hadjárat és a vasvári béke értékeléséhez. *Hadtörténelmi Közlemények* 18 (1971) 123. A béke vonatkozó részlete a következő: „... ezideig megszokott módon városokat és várakat erősítene és szállna meg, [...] ne helyezhessen el rendes hadakat és tábornokokat bennük. Ez legyen érvényes a török és az erdélyi határszakaszon is”. A várak erdélyi–oszmán határszakaszon történő építésének tilalmáról a vizsgált határkonfliktus ügyében a Portán eljáró Nemes János is beszámolt: „... mert ha az németnek, az ki miénkünk barátunk, meg nem engedjük az végekben várakat építeni, s palánkokot, annál inkább nektek [az erdélyieknek] meg nem engedjük, hanem elrontatjuk”. *Teleki Mihály levelezése*. I–VIII. S. a. r. Gergely Sámuel. Bp., 1905–1916. (= TML) VI. (1672–1674) 42.
- 5 Píri pasa tevékenységére összefoglalóan lásd Sudár Balázs: A hódoltság pasák az oszmán belpolitika forgatagában (1657–1665). *Hadtörténelmi Közlemények* 124 (2011) 895–896.
- 6 Bethlen János: *Erdély története 1629–1677*. [Ford. P. Vásárhelyi Judit. Utószó, jegyz. írta Jankovics József.] Bp., 1993. 139.
- 7 Kösze Ali pasa tevékenységére összefoglalóan lásd Sudár: A hódoltság pasák, 899–901.

kebelemben mégis kihoztam volt...”⁸ A hitlevél tartalma a fejedelemségnek rendkívül fontos volt, mert leszögezte, hogy a váradi törökök csak a korábbiakban is a Várad várához tartozó, Bihar vármegyében fekvő területeket – szám szerint 258 falut – vonják fennhatóságuk alá.⁹ Mindennek következtében, habár mind a váradi török vilajetben, mind az Erdélyi Fejedelemségben egy észak–dél irányú végvárhálózat igyekezett biztosítani a két fél területeinek, lakosainak és ezzel együtt adózó portáinak védelmét, a fent említett, egymásnak ellentmondó dokumentumokra támaszkodó igények miatt újra és újra kiújultak a váradi törökök és az erdélyiek közötti határviták.¹⁰

A tanulmány célja – az Erdélyi Fejedelemség szempontjából vizsgálva az eseményeket – mintegy esettanulmányként annak a bemutatása, hogy az 1671–1672-es, a váradi vilajet és az Erdélyi Fejedelemség között kirobbanó határkonfliktus során az erdélyi kormányzat, különösen I. Apafi Mihály fejedelem és a fejedelmi tanács a portai diplomáciai egyezkedések és a helyszínre kiküldött deputációk révén hogyan és milyen eredménnyel tudtak reagálni a felmerülő kihívásokra.

Előzmények

A határvonal kijelölésére már közvetlenül a vasvári békét követően, az 1660-as évek derekától voltak törekvések: mind az erdélyi kormányzat, mind a Porta küldöttségeket (*deputatio*) jelölt ki a határ bejárására és annak pontos meghúzására. A helyi szintű tárgyalások időnként ugyan kisebb eredménnyel zárultak, azonban a legtöbb esetben sikertelenségbe torkollottak, konzerválva ezzel Erdély és a Partium határ menti vármegyéiben a többes birtoklásból adódó problémákat.¹¹ Az 1671-ben kirobbanó ellentét is gyakorlatilag az Apafi-korszak kezdetétől fennálló, csaknem állandósult konfliktus egyik epizódjának te-

- 8 Koncz József: Szalárdi János kiadatlan levelei és a reá vonatkozó apró adatok. [II. közlemény.] *Irodalomtörténeti Közlemények* 9 (1899) 220.
- 9 Koncz József: Nagyvárad capitulációja 1660-ban. *Hadtörténelmi Közlemények* 5 (1892) 390. A hitlevél vonatkozó részlete a következő: „... hogy Várad és ahhoz mostan bíratott, tartozó jószág[on] kívül semmi nemű több várak, kastélyok el nem vetetnek a vezér ő nagysága ígrete szerint...” A hitlevél betartatásának fontosságáról lásd Boldvai Márton egykori bihari alispán, székelyhídi főkapitány leveleit. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (= MNL OL) P659 Teleki család marosvásárhelyi levéltára. Missiles. 13. cs. Nr. 324./58–59., 97. Továbbá TML III. 321–323. A Váradhoz adózó faluszámot egy 1667-ben kelt forrás említi. Román Nemzeti Levéltár Szeben Megyei Levéltára [Archivele Naționale ale României. Direcția Județana Sibiu] (= RNL SzMI) J. Benigni von Mindenberg iratai [Colecția personală J. Benigni von Mindenberg] 40. cs. Nr. 14.
- 10 A váradi török tartománybeli végvárakra lásd Sudár: A váradi török tartomány, 106–107. Az erdélyi végvárakra lásd Szalai Ágnes: „Nagyságotok és kegyelmetek lévén az haza oszlopi...” A fejedelmi kormányzat szerepe a váradi török tartománnyal szembeni végvárrendszer megszervezésében az 1660-as évek derekán. *Hadtörténelmi Közlemények* 134 (2021) 547–577.
- 11 A teljesség igénye nélkül lásd Szalai: Nagyságotok és kegyelmetek, 548–552. (1665. évi határigazítási kísérlet); Erdélyi Országgyűlési Emlékek. I–XXI. Szerk. Szilágyi Sándor. Bp., 1875–1898. (Monumenta Comitulia Regni Transylvaniae 1–21) (= EOE) XIV. (1664–1669) 268–269.; MNL OL P1239 Teleki család marosvásárhelyi levéltára. Apafi Mihály gyűjtemény. 2. d. I–1667–1. Apafi Mihály vegyes iratai. Nr. 35. I–1667–22. (1667. évi határigazítási kísérlet); Szalai Ágnes: „Az körösi faluk felől igen gyenge reménységünk lehet...” I. Apafi Mihály és kormányzata küzdelme Halmágy-vidék megtartásáért (1670–1671). *Korunk* 33 (2022) 8. sz. 101–113. (A temesvári, jenei törökökkel való 1670–1671. évi határigazítási kísérlet.)

kinthető. A váradi törökök a kondomínium által érintett területről a pénzbeli adókat és a dézsmákat maguknak követelték. Kücsük Mehmed¹² váradi pasa már 1671 nyarán azzal a panasszal kereste meg Apafit, hogy a váradi szpáhiknak maguknak kell kimenni falvaikra a nekik törvényesen járó adó és dézsma beszedésére, mivel a somlyói vár és a kolozsvári várkapitányság más véghelyeinek kapitányai nem engedik, hogy a jobbágyok beszolgáltatassák azt, s egyébként is folyamatos támadásokat szenvednek el az erdélyi végbellektől.¹³ A pasa egyidejűleg a vármegyékhez is eljuttatta parancslevelét, felszólítva őket a váradiaknak járó adók azonnali bevitelére.¹⁴ Néhány héttel később a váradi törökökkel szembeni erdélyi határvédelem egyik kulcsfigurája, Bánffy Dénes tanácsúr, kolozsvári főkapitány küldte be a fejedelmi udvarba álláspontját az ügyben. Bánffy úgy vélte, hogy a fejedelem által küldött válaszlevélben mindenekelőtt le kell szögezniük, hogy a somlyóiak Várad eleste óta csak segítettek a váradi törököket adóik beszedésében és mindvégig a jószomszédi viszony megőrzésére törekedtek. Tudatniuk kell továbbá Kücsük Mehmeddel, hogy a dézsma beküldését sem az erdélyi végvári katonák akadályozták meg, ugyanis a kettős birtoklású területek egyes falvai a váradi pasával és előljárókkal való megegyezés alapján a terménybeli adót is pénzben szolgáltatták be. Ennek értelmében pedig a kondomínium területéről már megtörtént az adók és – akikkel úgy egyeztek meg az oszmánok – a dézsma megadása is. A lakosság terhelése egyre többféle és gyakori sarkokkal egyébként is a szegénység vesztét hozza a térségben, az erdélyi végváriak pedig csak kötelességüket teljesítik a védelmezésükkel.¹⁵

Bánffy nem sokkal ezután azon megalapozott félelméről értesítette Teleki Mihályt, hogy Kücsük Mehmed pasa már az egész Szilágyságban adóztatni akar. Együttal a kolozsvári főkapitány kérte Telekit, tájékoztassa a fejedelmet és a többi tanácsurat az ügyről; ő maga pedig mielőbbi tárgyalásra és a Porta azonnali értesítésére tett javaslatot.¹⁶ Bánffy aggodalmai hamarosan beigazolódtak, ugyanis Kücsük Mehmed Píri pasa defterére alapozva konkrét követelésekkel állt elő. Követsége útján, saját misszilise mellett egy Köprülü Ahmed nagyvezír aláírásával ellátott, de keltezetlen levélben az adóztatási konfliktus megoldása érdekében az öt északnyugati vármegye (Kolozs, Doboka, Kraszna, Belső- és Közép-Szolnok) kizárólag a váradi vilajetnek való adózását követelte.¹⁷

12 Magyarországi tisztségviselésére és tevékenységére összefoglalóan lásd Tóth Sándor László: Kücsük Mehmed magyarországi tevékenységéhez. *Aetas* 14 (1999) 4. sz. 89–99.

13 MNL OL P1239 3. d. 1–1671–7. Az egész kérdésre összefoglalóan lásd TML VI. Előszó. [V–VII.]; EOE XV. 159–161., 211–212. A dézsma- és adóbeszolgáltatásról tett rövid panaszt lásd *Török-magyarokri állam-okmánytár*. I–VIII. Szerk. Szilágyi Áron – Szilágyi Sándor. Pest, 1868–1872. (Monumenta Hungariae Historica 4. Diplomataria 1–9) (= TMÁO) V. (1671–1677) 1871. 63.

14 MNL OL P659 55. cs. Nr. 1125./114.

15 EOE XV. 212–214.

16 TML V. 605–606.

17 TML V. 621–622. Apafi Mihály naplójában 1671. szeptember 27-én így emlékezett meg a tárgyalásról: „Érkeztek ide a váradi törökök amaz áruló, tökéletlen, kárhozatra való bestye vén kurvafiától, Kucsuktúl.” Tóth Ernő: *I. és II. Apafi Mihály naplója*. [II. közlemény.] Kolozsvár, 1900. 151.; MNL OL P659 33. cs. Nr. 762./85–86. Vö. Lukinich: *Erdély területi változásai*, 446.; Uő: Gergely Sámuel: Teleki Mihály levelezése. VI. 1672–1674. *Századok* 47 (1913) 7. sz. 535. [Ismertető]; Bethlen: *Erdély története*, 444.

A portai diplomácia és eredménye

A fejedelem röviddel Kücsük Mehmed pasa fenyegetését követően előbb tanácsosaival megbeszélést tervezett,¹⁸ majd az ügy súlyossága miatt azonnal országgyűlést hívott össze, amelynek kifejezett célja a váradi pasa követelésének megtárgyalása és annak kivédése volt.¹⁹ A konfliktus mielőbbi rendezése kétségtelenül elengedhetetlen volt, a Kücsük Mehmed által követelt tartományok területe ugyanis magába foglalta a jelentősebb erdélyi várakat, így például Cseh, Sebesvár, Gyalu, Kővár és Kolozsvár véghelyét, továbbá az Erdélynek komoly bevételt hozó sóbányák nagy részét is. Ezek elvesztése esetén a fejedelemiség Porta irányába történő adózása, és védelem híján az állam működtetése is veszélybe került volna.²⁰

A probléma megoldását az erdélyi kormányzat kezdetben a portai diplomácia útján igyekezett rendezni, ezt érthető módon összekapcsolva az aktuális portai éves adó beszedésével. A követséggel eredetileg az e téren sokat tapasztalt Daczó Jánost és Szilvási Bálintot bízták meg, s Daczó Brassóba menve meg is kezdte a felkészülést az indulásukra.²¹ A rendek bizalma azonban megingott Daczóban, mivel korábbi portai követsége alkalmával rosszul képviselte az erdélyi állam érdekeit és elutasító magatartást tanúsított a magyarországi elégedetlenekkel szemben.²² Így a főköveti feladattal a portai diplomáciában szintén jártas Nemes Jánost bízták meg, aki végül harmadmagával, az említett Szilvási Bálinttal és Trajnek Péterrel készült fel kötelességének ellátására.²³

- 18 A fejedelem egy vallási kérdésben – nevezetesen a puritán és a hagyományos egyházkormányzat képviselői közötti problémák orvoslása érdekében – egyébként is az udvarba hívatta a református főurakat, egyidejűleg a váradi kérdésről is tárgyalt volna velük, Teleki Mihály azonban az országgyűlés összehívását javasolta. TML V. 621–624. Vö. Lukinich: *Erdély területi változásai*, 446. A vallásügyi problémára részletekbe menően lásd Sipos Gábor: *Az Erdélyi Református Főkonzisztórium kialakulása. 1668–1713(–1736)*. Kolozsvár, 2000. (Erdélyi Tudományos Füzetek 230) 16–17.
- 19 A hírre reagálva Apafi 1671. október 3-án kiküldte az országgyűlésre szóló meghívókat, a Teleki Mihálynak küldöttben hangsúlyozva, hogy „mivel az váradiaknak nyughatatlanságokra az fővezérnek önagságának oly parancsolatja érkezett, melyben az országnak nagy részét kívánja, hogy mindjárt kezünkből kibocsássuk [...], kéntelenítettünk kegyelmedet convocáltatni...” EOE XV. 217. Vö. TML V. 623–624.; TMÁO V. 67.
- 20 Bethlen: *Erdély története*, 445.; Lukinich: *Erdély területi változásai*, 446–447.
- 21 TMÁO V. 74–76. Daczó reversálisát lásd EOE XV. 220–221.
- 22 Ahogy Teleki Mihály Nalácsi Istvánnak jelentett az ügyben: „... Daczó uram sok rossz dolgait, maga viselésit, az közjában való akadály tételit [...] egyéb alkalmatlan magaviselésivel” beszél a magyarországi elégtelenség. Emellett a fejedelmi udvarba jelentették róla, hogy 1671 tavaszán portai követsége során „mocskos szókat szólott urunk ő nagysága felől Petróczi uramék előtt”. TML V. 600., 642. Lásd még erre uo. 601., 604., 613.; TMÁO V. 75–76.; Bethlen: *Erdély története*, 446.; Trócsányi Zsolt: *Erdély központi kormányszata 1540–1690*. Bp., 1980. (A Magyar Országos Levéltár kiadványai III. Hatóság- és hivataltörténet 6) 90.
- 23 Tóth Ernő: Hídvégi id. Nemes János naplója az 1651–1686. évekről. [III. közlemény.] *Történelmi Tár* 3 (1902) 4. sz. 531. [Nemes János október 13–22. közötti feljegyzései]; Lukinich: *Erdély területi változásai*, 447. passim. Nemes János tevékenységére összefoglalóan, javarészt naplójának feldolgozása alapján lásd Balogh Judit: Nemes János, a bibliaismerő székely főnemes. *Publicationes Universitatis Miskolcensis. Sectio Philosophica* 21 (2017) 2. sz. 62–77.

Az erdélyi kormányzat Kücsük Mehmed váradi pasa követeléseit a tárgyalás mellett a portai méltóságok lefizetése révén is igyekezett elhárítani. A kapikihától,²⁴ Türi Lászlótól érkezett hírek alapján kétségkívül reménykedhettek az ügy békés rendezésében, a fejedelmet ugyanis diplomatája arról tájékoztatta, hogy a váradi pasa panaszaival egyelőre nem foglalkoznak a Portán, sőt nem tudnak Kücsük Mehmed pontos követeléseiről, vagyis az is kiderült, hogy a pasa nem portai utasítás értelmében járt el.²⁵ Így annak ellenére, hogy a Nemes János vezette követség többször az adó és az ajándécul szánt teljes összeg hiányáról értesítette a fejedelmet és több tanácsurat, bizonyos, hogy végül az évi 80 ezer tallér rendes adó mellett az erdélyi kormányzat több ezer tallért szerzett a portai előjárók lefizetésére, a váradi pasával szembeni megnyerésükre.²⁶ Az erdélyi kormányzatnak a követjárással egy időben aggodalomra adott okot, hogy egyre fokozódtak a váradi törökök adózató törekvései a szoros értelemben vett erdélyi területeken, az általuk követelt öt vármegyé közül leginkább Kolozsban, s egyes elbeszélések szerint Hunyad vármegyében is.²⁷

Annak ellenére, hogy Köprülü Ahmed nagyvezír üdvözölte az adó beszolgáltatását, valamint ő maga és a portai méltóságviselők is elégedettek voltak a küldött ajándékkal, a követség hosszan elnyúló tárgyalásai nem hoztak azonnali megoldást a végvidéki ellentétre.²⁸ A küldöttség a fejedelemhez, a tanácsurakhoz és Nalácsi István főudvarmesterhez továbbított jelentéseiből azonban ekkor világossá váltak Kücsük Mehmed pasa pontos panaszai és konkrét követelése. Kiderült ugyanis, hogy azért követelte az említett öt vármegyének kizárólag a váradi vilajethez való adózását, mivel állítása szerint az erdélyiek Várad közelében több várat is építettek, és ezek katonasága miatt Várad kapuját sem tudják elhagyni, mert megölik őket, s nem engedik, hogy a Píri pasa deftere szerint hozzájuk tartozó falvak nekik adózzanak. Az erdélyiek részéről ugyanakkor bizakodásra adott

24 A kapikihák, vagyis az erdélyi fejedelem állandó portai követeinek működéséről és feladatairól lásd Kármán Gábor: Szuverenitás és reprezentáció. Erdély a Porta 17. századi diplomáciai rendszerében. *Korall* 13 (2012) 48. sz. 37.; Bíró Vencel: *Erdély követei a Portán*. Kolozsvár, 1921.

25 TMÁO V. 70–71., 82. „Nekünk kapikihánk azt írja, az fővezér tihája azt mondotta, neki sem híre, se tanácsa nincsen az Kucsuk passa és az váradiak kívánságaiban.” TML V. 633.

26 MNL OL P659 21. cs. Nr. 675./26–27. Nemes János október végén még arról tudósította Bethlen Jánost, hogy habár a postamesternek kellett volna átadnia a követség számára a 80 ezer tallér portai adót, amely a vezéreknek szánt ajándékkal együtt „háromezer tallérral felmegyen”, 1200 tallér híja van az összegnek. Bizonyos, hogy Nemes János a Portán felvett kölcsönből pótolta a hiányzó összeget. EOE XV. 256–257. A hiányra és Nemes kölcsönfelvételére lásd még TML V. 634–635., 637., 642., 652–653., 661.; TML VI. 25.; Bethlen: *Erdély története*, 449–450. Habár szorosan nem kapcsolódik a tanulmány témájához, a fejedelmi tanács szerepvállalásának vizsgálata miatt érdemes megjegyezni: ekkoriban felmerült a Portán, hogy az erdélyiek az adót aranyban szolgáltatassák be a korábbiakban meghatározott ezüsttallér helyett. Ez végül nem valósult meg, azonban a fejedelem e kérdésben is a fejedelmi tanács tagjainak véleményét bekerve adott választ a követelésre. Lásd erre – a teljesség igénye nélkül – Szilágyi Sándor: Apáczai Tamás 1671-iki portai követsége. *Történelmi Tár* 13 (1890) 42–43.; MNL OL P659 21. cs. Nr. 675./30–31.; MNL OL X4788 Másolatok gyűjteménye. Kemény Sámuel gyűjteménye. 11697. sz. mikrofilmtekercs. Bethlen Farkas levele Apafi Mihálynak. 1671. október 30. [Számozatlan]; Rhédey Ferenc levele Apafi Mihálynak. 1671. november 1. [Számozatlan]; TMÁO V. 72–83.

27 EOE XV. 29., 241.; TML VI. 2. Kolozs vármegye tekintetében írta Bánffy Dénes Teleki Mihálynak: „... Kucsuk Gyalura ismét reáírt; fenyegetőzik igen; Isten tudja végét, mi leszen belőle.”

28 MNL OL P659 55. cs. Nr. 1124./1. A tárgyalások elsősorban a portai előjárók vadászatai miatt húzódtak el. Lásd erre TML V. 659–660.

okot, hogy Kücsük Mehmed követeléseinek jogosságát egyre inkább megkérdőjelezték a Portán. Nemcsak az erdélyiekre tett panaszt ugyanis, hanem az adószedésük megakadályozása miatt Szabolcs és Szatmár vármegyét, valamint a „Hajdúságot” is saját ellenőrzése alá akarta vonni. Píri pasa defterének és a vasvári béke pontjainak összevetését követően azonban a Portán megállapították, hogy az I. Lipóttal kötött szerződés értelmében Szatmár és Szabolcs vármegyére, valamint a hajdú településekre nem támaszthatnak igényt. Ennek alapján felmerült, hogy a Píri pasa által felvett defterbe zavarosan (*confuse*) jegyezték be a falvakat és vármegyéket, ezért a nagyvezír javaslatára a szultán kijelentette, hogy kiküldi embereit a helyszíni vizsgálatra.²⁹ Panajoti³⁰ főtolmács Apafi Mihálynak 1671 végén küldött leveléből az is nyilvánvalóvá vált, hogy a nagyvezír a magyarul jól tudó Ali budai bég vezetésével a Portáról Musza agát, valamint a jenei kádit rendelte ki a végvidéki konfliktus elizgítására, egyszersmind felszólította a fejedelmet a saját határjáró követségének kiküldésére.³¹

Minderről Panajoti levelével szinte egyidejűleg Nemes János is értesítette Apafit és rajta keresztül a kormányzatot,³² emellett a portai követség a saját tárgyalásairól és javaslatairól is tájékoztatást küldött. A váradi pasa vádjait azzal az érveléssel igyekeztek kivédeni, hogy a követelt vármegyék soha nem tartoztak Váradhoz és a váradi kapitány fennhatósága alá, mindig is külön főispánjuk és altisztjeik voltak, s a Kücsük Mehmed által említett várak mindegyike a fejedelemséghez törvényesen tartozó vármegyékben található. Az új várak építéséről és erősítéséről szóló vádak is visszautasították, kifejtve, hogy a félreértés csupán abból adódhatott, hogy az erdélyi főurak a maguk lakhatására erdélyi szokás szerint udvarházakat építettek, így például Bonchidán, Kendilónán vagy Szentbenedeken. A törvényesen birtokolt erdélyi végvárak és erősségek pedig – úgymint Kolozsvár, Sebesvár, Gyalu, Szamosújvár, Bethlen, Kővár, Cseh, Somlyó és Hadad – csupán a Habsburgok és a lengyelek elleni védelmet szolgálják. A követek hangsúlyozták továbbá, hogy a helyszíni felméréskor sem szabad majd elállniuk a Kösze Ali pasa hitlevelében

29 MNL OL P659 55. cs. Nr. 1124./1°–10°.

30 Személyére és működésére – a teljesség igénye nélkül – lásd Szabados János: Egy tolmács diplomáciai küldetésben a nagyvezírnél. Heinrich Julius Wachin (Wogin) beszámolója Köprülü Mehmed táborában való tartózkodásáról. *Fons 27* (2020) 1. sz. 61–95. (Valamint a 31. j.); Tóth Hajnalka: Vasvár előtt. Habsburg-oszmán megegyezési kísérlet Temesváron 1663-ban. *Aetas 35* (2020) 3. sz. 46–60. (Valamint a 61. j.)

31 „Ideo Ex[celentissim]us Supremus Vezerius destituit pr[a]esentem Do[mi]num Mussam Agam et D[omi]num cadium vel iudicem Jeneoensem cum D[omi]no Ali Aga, qui fuit interpres Hungaricus, cum aliquibus Transylvan[ens]is ibunt supra locum [sc. confinium], et videbunt aedificatas arces prope Várad et dabunt relationem Ser[eniss]imo Imperatori D[omi]no nostro, et si est sicuti Varadienses dicunt [...], quod debent destruere omnia nova aedificia arcium post accomodationem Transylvan[ens]iae fabricata et reddacta ad statum illum in quo fuerant tempore accomodationis aliter...” RNL SZML J. Benigni von Mindenberg iratai. 40. cs. Nr. 21. [Másolatban: MNL OL P659 55. cs. Nr. 1124./12.] Megjegyzendő, hogy az erdélyiek által írt, eddig feltárt források következetesen Ali bégnéként említik az oszmán küldöttség vezetőjét, így én is ezt a megnevezést használom. Lásd erre példaként MNL OL P659 Nr. 43. cs. Nr. 851./66–69., 50. cs. Nr. 1056./65., 55. cs. Nr. 1124./5.; Lukinich: *Erdély területi változásai*, 447. Rozsnyai Dávid budai káptalanként említi, „ki Ali pasa idejében magyar tolmács is volt”. Szilágyi Sándor: *Rozsnyay Dávid, az utolsó török deák történeti maradványai*. Pest, 1867. (Monumenta Hungariae Historica. Második osztály. Írók 8) 356. (Megjegyzendő, hogy Rozsnyai az eseményeket 1673. évi történésekként írja le.) Egy fordításban fennmaradt levél szerint Ali budai defterdárként is azonosítható. RNL SZML J. Benigni von Mindenberg iratai. 40. cs. Nr. 51.

32 Tóth: *Hídvégi id.* Nemes, 532. Vö. Bethlen: *Erdély története*, 454.

foglaltaktól, ahogy ők is mindvégig ehhez tartották magukat tárgyalásaik során. Úgy vélték ugyanis, hogy ebben a helyzetben tényleges esélyük lehet arra, hogy Píri pasa defterét „elrontsák”. Emellett arra is ajánlást tettek, hogy az erdélyi kormányzat keresse fel az oszmán helyszíni vizsgálat vezetőjét, Ali béget Budán, titkon kenyezze le, s érjék el, hogy Debrecen felől érkezzen a vármegyék és a várak vizsgálatára, hogy ne csak a váradi törökök jelenlétében, hanem még ezt megelőzően tárgyalhassanak vele. Ezenfelül kifejtették, hogy mindenképpen magas rangú, nagy tekintélyű erdélyi bizottság kiküldésére van szükség, amely jól ismeri a bejárando területet, így pontosan meg tudja mutatni a vármegyék határait és azt is, hogy a várak melyik vármegyében vannak, azaz képes legyen annak bizonyítására, hogy a követelt térség soha nem tartozott Váradhoz.³³

A fejedelmi tanács tagjainak javaslatai az oszmán követség fogadására

Nem meglepő, hogy egy ilyen fontos kérdés megtárgyalására az erdélyi kormányzat tanácsulást tervezett 1672 januárjának elejére, a teljes fejedelmi tanács tényleges összejűlésére azonban bizonyosan nem került sor.³⁴ A források ugyanis arról tanúskodnak, hogy a korabeli szokásnak megfelelően a fejedelmi udvartól távol lévő tanácsurak levélben megküldött véleményük (*censura*) révén foglaltak állást a fejedelem által előterjesztett kormányzati kérdésben. A fennmaradt censurákból, fejedelmi és tanácsúri levélváltásokból rekonstruálható, hogy Apafi Mihály több pontban is kikererte a tanácsstagok véleményét a határkonfliktusról. A legfontosabb kérdés az volt, hogy Erdély részéről kik legyenek a végvárak vizsgálatára küldendő deputáció tagjai (1). Emellett Apafi – ahogy már a portai követség javaslatában is felmerült – a helyszínre érkező oszmán küldöttség megvesztegetését is szükségesnek ítélte az erdélyi érdekek támogatásának reményében. Így a fejedelem az erre a célra fordítandó összeg mennyiségéről és beszerzésének lehetőségeiről is megkérdezte tanácsurait (2). Ő maga – bizonyára a portai követség ajánlását is figyelembe véve – azt javasolta, hogy mindenekelőtt igyekezzenek elérni, hogy Ali budai bég ne Várad, hanem Debrecen vagy Lippa érintésével jöjjön Erdélybe az egyeztetésre. Mindezt annak érdekében, hogy a váradi törökök ne állíthassák a maguk pártjára a béget, hi-

33 MNL OL P659 55. cs. Nr. 1124./5–10. Meg kell említenem, hogy Nemes János és Szilvási Bálint mellett Trajnek Péter készülődött a követi feladatok ellátására, a Portáról azonban már Kádár György [Georgius Kadar] jelentett Nemes János és Szilvási Bálint követtársaként, a három *natio* képviselőjében. A követek Teleki Mihálynak is említést tettek arról, hogy Kösze Ali pasa hitlevele szellemében tárgyaltak, vagyis azt akarták elérni, hogy Bihar vármegye mindkét félnek adózzon, a Meszes-hegységen belüli vármegyék pedig csak Erdélynek. TML V. 652–653.

34 A fejedelmi tanács összehívásának szándékát az teszi egyértelművé, hogy az ekkorra „kegyvesztetté” lett portai diplomata, Paskó Kristóf a fejedelmi tanács előtt akart számot adni igazáról. Erre válaszként az országgyűlésen részt vevő tanácsstagok úgy határoztak, hogy néhány héttel később megegyezhet, mert szükségesnek ítélték, hogy „Nemes János jövetelire őnagysága convocáltassa őket”. MNL OL P659. 45. cs. Nr. 872./99–100. Nalácz István is értesítette Teleki Mihályt a portai hírek megérkezéséről, s úgy ítélte, hogy mivel a tárgyalások sikerességéhez pénz kell, a fejedelem újabb gyűlést fog összehívni. MNL OL P659 36. cs. Nr. 784./79.

szen – ahogy maga a fejedelem fogalmazott – „az egész országnak megmaradása vagy elromlása forog fenn benne”. Emellett Apafi úgy vélekedett, hogy Ali bég „elméjének megcsinálására” 500-600 tallért kellene szánni, mivel ilyen gyorsan többet nem is tudna előteremteni a kormányzat.³⁵ Az eddigi kutatás alapján ismert tanácsúri censurák mindenképpen támpontul szolgáltak Apafinak a döntéshozatalban (lásd 1. táblázat³⁶).

1. táblázat. A fejedelmi tanács tagjainak ismert javaslatai az 1672. évi deputáció kérdésében

Tanácsúr	Javaslat a kiküldöttek személyére	Javaslat az Ali bégnek szánt összegről és beszerzésének lehetőségéről, a tárgyalás helyszínéről
Bánffy Dénes	Kapi György, Teleki Mihály, Rhédey Ferenc, Haller János, Kornis Gáspár, Thorma István és saját maga személyére tett javaslatot.	Legalább 2000 tallért szánna rá, s hogy ha Ali bég az erdélyiek érdekeit képviselné a Portán, utólag is fizetne neki. (Ő maga 10 000-20 000 tallért sem sajnálna rá.) Mivel az országnak nincs tartaléka és az országgyűlés összehívására sincs idő, a fejedelem adjon kölcsön erre a célra. A kölcsönadott pénz kérdésében később majd az országgyűlésen határoznak, ahogy Ali bég jelentése függvényében arról is, hogy honnan fizetnek még neki a remélt támogatásért. Székelyhídra küldjenek Ali bégért, onnan kísérje be Boldvai Márton a Somlyóra összegyűlt <i>commissariusokhoz</i> .
Bánffy Zsigmond	Amennyiben csak a várak bejárására van felhatalmazása Ali bégnek, akkor „kisebb rendbeli” embereket küldene. Ha a határigazításra is, akkor azokat, akik már korábban is részt vettek a határfelmérésben, s akik a „Partium határát igen jól tudják”.	Néhány száz tallért kellene küldeni Ali bégnek, s ha elkötelezné magát az erdélyi érdekek támogatása mellett, még többet kellene adniuk. Mivel gyorsan kell előteremteni a pénzt, a fejedelem adjon kölcsön erre a célra, s hívja össze a fejedelmi tanácsot, amely nem fogja ez ügyben kárban hagyni a fejedelmet. A tárgyalás és Ali bég fogadásának helyszínére nem tért ki censurájában.
Béldi Pál	Boldvai Márton, Alsó János, Váradi István, Baló László, Balogh Máté, Olasz Ferenc és Rozsnyai Dávid személyére tett javaslatot.	Több ezer tallért szánna Ali bég lefizetésére. Előteremtése érdekében az országnak korábban kárt okozó adósok hátralékának behajtására tett javaslatot.

35 TML VI. 53–54. Idézi Lukinich: *Erdély területi változásai*, 447–448.; Uő: Gergely Sámuel, 536.

36 A táblázatban feltüntetett adatok forrásai: TML VI. 15., 17–18., 25.; EOE XV. 259–260. [Bánffy Dénes]; MNL OL P1239 3. d. 1–1672–4. [Bánffy Zsigmond]; TMÁO V. 97–99. [Béldi Pál]; TMÁO V. 100–101. [Bethlen János]; TML VI. 25. [Nagy Tamás egyetértésének ténye Bethlen János javaslatával]; TMÁO V. 95–96. [Haller János]; MNL OL X4788 Kemény Sámuel gyűjteménye. 11697. sz. mikrofilmtekercs. Rhédey Ferenc levele Apafi Mihálynak. Homoródszentpál, 1672. január 14. [Számozatlan. Rhédey Ferenc], Teleki Mihály levele Apafi Mihálynak. Kővár, 1672. január 16. [Számozatlan. Teleki Mihály.] Vő. Lukinich: *Erdély területi változásai*, 448. passim. Emellett megjegyzem, hogy ugyan Naláczi István főudvarmester ekkor még nem volt tanácsúr, ám befolyását jelzi javaslata: ő maga 1000 tallért szánt volna Ali bég lekenyerezésére. Lásd TML VI. 26. A kérdéstről lásd még Trócsányi: *Erdély központi*, 91. passim.

Tanácsúr	Javaslat a kiküldöttek személyére	Javaslat az Ali bégnek szánt összegről és beszerzésének lehetőségéről, a tárgyalás helyszínéről
Bethlen János	Bánffy Dénessel értett egyet a küldöttség összetételében.	Mivel az országgyűlés összehívására nincsen idő, azt javasolta, hogy a szászoktól vegyenek fel 2000 tallér kölcsönt, amelyet a későbbiekben számítsanak le a szászok éves adójából. Mindennek teljesítésére a fejedelmi tanács tagjai vállaljanak garanciát.
Nagy Tamás		
Haller János	Tanácsurat küldene Ali bég elé, így a tekintélyéből fakadóan – véleménye szerint – Ali bég arra menne, amerre az „útitárs” akarná. Mellé Mikes Kelemen, Erdélyi György és egy szász követ kiküldésére tett javaslatot.	Üdvözölte a fejedelem 500-600 tallerra vonatkozó javaslatát és felajánlását. Azonban több pénz szánna e probléma orvoslására. Úgy vélte, hogy ezt a saját vagyonukból kellene vállalni a tanácsuraknak, így egy rövid tanácsülés összehívására tett javaslatot.
Rhédey Ferenc	Attól tenné függővé a kiküldöttek személyét, hogy Ali bég Debrecen vagy Lippa érintésével érkezik Erdélybe. Egyébként a fejedelmi tanács döntésére bízta.	A <i>commissariusok</i> azonnali kiküldése esetén kereskedő emberektől néhány ezer tallér kölcsön felvételére tett javaslatot, mivel az országnak semmi készpénz nem áll rendelkezésére.
Teleki Mihály	Kapi György, Bánffy Dénes, Haller János, Rhédey Ferenc, Kornis Gáspár, Thorma István, Mikes Kelemen, Váradi István, Boldvai Márton, Alsó János kirendelésére tett javaslatot, „és többeket is” kiküldene.	Néhány ezer tallér összegről tett javaslatot, kifejtve, hogy a hamarosan összeülő országgyűlés bizonyosan visszaadja a fejedelemnek. Tehát ő maga a fejedelmet kérte az összeg megelőlegezésére.

A tanácsúri véleménynyilvánításokból egyértelműen kirajzolódik, hogy a legtöbben nagyon pragmatikusan úgy vélték, hogy a határviszonyokat jól ismerő, nagy tekintélyű személyek kiküldésére van szükség. A fejedelem, nyilvánvalóan a javaslatokat figyelembe véve úgy határozott, hogy a „szélszéli vármegyéknek [...] főtisztjeit” rendeli ki a deputáció tagjainak, akik közül a legtöbben maguk is tanácsurak voltak. A küldöttséget a határkérdést és a várak viszonyát kétségkívül a legjobb ismerő tanácsag, Bánffy Dénes kolozsvári főkapitány vezette. További tagként Kapi György, Bethlen Farkas, Haller János, Rhédey Ferenc, Kornis Gáspár, Thorma István és Teleki Mihály kirendeléséről döntöttek.³⁷ Az ügy fontosságát mutatja Teleki Mihály javaslata, hogy a deputációban a helyszíni vizsgálatra ki nem küldött tanácsagok a vár- és vármegyebejárás ideje alatt legyenek a feje-

37 TML VI. 53. Bethlen János elbeszélésében így fogalmaz a küldöttekről: „.... tanácsurakat és jeles erdélyi előkelőket küldtünk eléjük”. Bethlen: *Erdély története*, 455–456. Rozsnyai Dávid továbbá említi Gyerőffy Györgyöt és Bethlen Gergelyt, és a még portai követségben lévő Szilvási Bálintot is. Szilágyi: *Rozsnyay Dávid*, 356.

delmi udvarban, hogy Apafi a deputáció jelentéseit velük azonnal megtárgyalva mielőbb választ adhasson a felmerülő kérdésekre.³⁸

Apafi a török követség megvesztegetésére szánt összeg megszerzése kapcsán is támaszkodott a tanácsúri censurákra, nevezetesen Bethlen János és Nagy Tamás tanácsára. Ennek értelmében úgy döntött, hogy 2000 tallért küld Ali bég és az oszmán küldöttség számára, amelyet a szászoktól felvett kölcsönből fedeznek. Mivel ennek felvételére a fejedelmi tanács tagjainak vagyona szolgálhatott fedezetül, Bethlen János javaslatára a tanácsosok kötelezvénylevelükben (*obligatoria*) biztosították a szász *universitast* arról, hogy amennyiben a felvett kölcsön éves adójukba való beszámítását nem tudják kieszközölni a későbbiekben az országgyűlés előtt, a maguk vagyonából térítik meg az összeget.³⁹ A fejedelmi tanács tagok kötelezvénylevelei bizonyosan beérkeztek a fejedelmi udvarba,⁴⁰ s a fejedelem a kölcsönfelvétel ügyében megkereste mind a szebeni polgármestert, mind a fejedelmi tanácsban a szász natiót képviselő királybíró, Andreas Fleischert. Utóbbi arról értesítette Apafi Mihályt, hogy – a szegénység és pénztelenség ellenére – a szász egyetem éppen Szebenben ülésező éves congregatióján meggyőzte a résztvevőket a 2000 tallér mielőbbi megszerzéséről és kölcsönadásáról.⁴¹

A deputáció működése és eredményei

Az erdélyi küldöttség összetételéről, illetve az oszmán követség lefizetésére szánt összegek előteremtéséről tehát a felső szintű kormányzat egyeztetése értelmében 1672 januárjának végén döntés született, s a gyakorlati véghezvitele csupán néhány napot várattott magára. Az erdélyieknek azonban a sikeres tárgyalás megkezdésére vonatkozó egyik leg-

38 MNL OL X4788 Kemény Sámuel gyűjteménye. 11697. sz. mikrofilmtekercs. Teleki Mihály levele Apafi Mihálynak. Kővár, 1672. január 16. [Számolatlan.]

39 Bethlen János ez ügyben való kezdeményezését censurájába foglalva lásd az Erdélyi Nemzeti Múzeum Levéltára (= ENMLt) a Román Nemzeti Levéltár Kolozs Megyei Levéltára [Archivele Naționale ale României, Direcția Județana Cluj] (= RNL KM1) kezelésében. Kemény József gyűjtemény. 324. cs. Nr. 5.

40 1672. február 1-én már csak Teleki Mihály kötelezvénylevelét várták a fejedelmi udvarba. Nalácz István főudvarmester értesítette Telekit minderről: „Az obligatoriát minden úr megküldte, kegyelmed is küldje meg.” TML VI. 48. Teleki Mihály korábbi reakcióját a kötelezvénylevélről lásd TML VI. 46. A nevére kiállított kötelezvénylevél szövegét lásd MNL OL P659 50. cs. Nr. 1056./65. Ugyanezen szöveggel Rhédey Ferenc obligatoriáját lásd MNL OL P659 55. cs. Nr. 1124./14. Bethlen Farkas véleményét és kötelezvénylevelének megküldését lásd MNL OL X4788 Kemény Sámuel gyűjteménye. 11697. sz. mikrofilmtekercs. Bethlen Farkas levele Apafi Mihálynak. Szentmiklós, 1671. január 22. [Számolatlan.] Bánffy Zsigmond kötelezvénylevelének megküldésével egyidejűleg kifejtette, hogy „ez nekem is inkább tetszik, mintsem anticipatívára kért volna nagyságod az ország végezése ellen”. MNL OL R298 Erdélyi iratok. I. sorozat. 2. tétel. I. Apafi Mihályhoz és Bornemissza Annához írt levelek (1660–1690) (Mikrofilmen: X10447. 50021. sz. mikrofilmtekercs.) 1672. év. Nr. 48. Bánffy Dénes így kommentálta obligatoriájának küldését: „Az mi illeti, kegyelmes uram, az szászoktól felkérendő kétezer tallérokat, ím, kegyelmes uram, az assecuratoriát su[b]scribáltam, s megpecsételtem. Nem csak ennyit, többet is kész lévén hazámért, s annak határiért elkölneni, ha az ország ugyan nem acceptálja is.” MNL OL R298 1672. év. Nr. 47.

41 MNL OL X4788 Kemény Sámuel gyűjteménye. 11697. sz. mikrofilmtekercs. Fleischer András levele Apafi Mihálynak. Szeben, 1672. február 2. [Számolatlan.] Egyszersmind ő maga is jelezte, hogy „... Nagyságodtól nekem is küldött obligatoriát az praedecarált kétezer tallérok dolgából megpecsételtem és subscribáltam...”

fontosabb törekvése – mely szerint el kellene érniük, hogy Ali béggel, mint az oszmán küldöttség vezetőjével, a váradi törökökkel való találkozása előtt tudjanak tárgyalni – rövid időn belül meghiúsult. Bánffy Dénes ugyanis már február elején jelentést tett Teleki Mihálynak arról, hogy a bég már Váradon van, ő maga pedig csak a fejedelmi udvarból érkező konkrét parancsot várja, hogy annak alapján a térséget kiválóan ismerő korábbi bihari alispánt, Székelyhíd várának utolsó főkapitányát, Boldvai Mártont vagy saját helyettes kapitányát (*substitutus capitaneus*), Keczei Gergelyt az oszmán *commissariusok* elé küldhesse.⁴² Az oszmán küldöttség mielőbbi informálását a tárgyalás idejéről és helyszínéről az időközben a Portáról szintén Váradra érkező és a követség jenei, váradi és budai tagjaival ott időző Musza aga ugyancsak siettette,⁴³ majd váradi tanácskozásukat követően Ali béggel együtt a tárgyalás Gyaluban való mielőbbi megkezdésére tettek javaslatot.⁴⁴ Végül Bánffy Dénes Boldvai Mártonon keresztül értesítette az oszmán küldötteket, hogy a tárgyalás helyszínéül Somlyót jelölték ki.⁴⁵

A fejedelem felhívására maga Bánffy Dénes kolozsvári főkapitány, Kolozs és Doboka vármegye főispánja a követség vezetőjeként már február első napjaiban [Szász]Csanádról Gyalura indult, s biztosította Apafit, hogy rajta nem fog múlni a tárgyalás. Egyidejűleg kifejezte reményét, hogy a többi erdélyi *commissarius* azonnal elindul, megállapítva: „nem is jó volna az, ha Ali bég elérkezik, hogy mi utánunk várakoznának”.⁴⁶ Az erdélyi küldöttek közül bizonyos, hogy Kapi György tanácsúr, Hunyad, Zaránd és Közép-Szolnok vármegye főispánja, valamint Bethlen Farkas tanácsúr Bánffy Dénessel egy időben indult a tárgyalás helyszínére, Gyalun keresztül.⁴⁷ Az eddig feltárt források alapján egyelőre csak annyit állapíthatunk meg, hogy a korábban kijelölt többi erdélyi küldött közül Haller János tanácsúr, Torda vármegye főispánja is Somlyóra érkezett, továbbá csatlakozott hozzájuk

42 MNL OL P659 43. cs. Nr. 851./66–69., 87–89. Boldvai Márton pályafutására lásd Dáné Veronka: „... hazám, uram akaratán járó ember voltam...” Boldvai Márton pályafutása. In: „Az Várad dolga a legnagyobb...” Váradi és partiumi nemesek, katonák és tisztviselők a kora újkorban. Szerk. Oborni Teréz – Rácz Balázs Viktor. Nagyvárad, 2021. (Tanulmányok Biharország történetéről 9) 41–60. Keczei Gergely tisztségéről lásd *Kolozsvári boszorkányperek. 1564–1743.* Szerk. Pakó László – Tóth G. Péter. Bp., 2014. (A magyarországi boszorkányság forrásai) 38. Ali bég Váradra érkezéséről Apafi Mihály fejedelem is értesítette Teleki Mihályt, kérve, hogy mint a követség egyik kijelölt tagja, menjen Bánffy Déneshez Kolozsvárra. TML VI. 58.

43 MNL OL P659 55. cs. Nr. 1124./153.

44 RNL SzML J. Benigni von Mindenbergről iratai. 40. cs. Nr. 51. Ali bég és Musza aga ekkor röviden informálta is Apafi Mihályt a váradiak panaszáról, továbbá hogy a tárgyalásokon kettejük mellett a váradi és jenei kadiák is jelen lesznek: „... adván a váradi vitézek hatalmas császárunknak supplicatiót be, panaszkodtanak, hogy Várad megvétele után öt számú kastélyokat építtetvén kegyelmed, azokban praesidiumot szállított, kik által hatalmas császárunk és sok nemeseknek számos falui, Kraszna, Közép-Szolnok, Hunyad és több helyeken lévő, a behódolástól eltiltattak volna, és Belényes, Papmező s Bihar vidéki szegénység is hol egy, hol más praetextus alatt efféle megbántódástól nem volnának mentesek”. Nalaczi István is tudósította minderről Telekit: „A török oculatorok Gyaluban akarnak jőni és azt is kívánják, egyik részről se legyenek sokan az *commissariusok*.” TML VI. 69. Itt kell megjegyezni, hogy a Hunyad vármegyére való igényt is többször említették a váradi törökök panaszaiban, azonban az erdélyi követek ekkoriban arról számoltak be, hogy ezek valójában Kolozs vármegye területére eső követelések. Vö. MNL OL P659 55. cs. Nr. 1124./5., 7.

45 MNL OL P659 43. cs. Nr. 851./87–89.; TML VI. 63., 65., 69.

46 MNL OL P1239 3. d. 1–1672–3. Bánffy Dénes Somlyóba menő útjának alakulásáról, változásáról lásd TML VI. 63., 66.

47 MNL OL P659 43. cs. Nr. 851./66–69. Vö. TML VI. 65.

Kornis Gáspár, és az ügyben a Portán korábban eljáró és ez idő tájt hazatérő Szilvási Bálint is. Felesége várandóssága és szülése miatt Teleki Mihály nem vett részt a tárgyalások egészén.⁴⁸

Az erdélyi deputáció tárgyalása az oszmánokkal tehát február második felében Somlyón vette kezdetét, s ekkor vált nyilvánvalóvá az előbbieik számára, hogy mely véghelyeket érintette a váradi pasa portai panasza: ezek szerint Somlyó, Cseh, Hadad, Gyalu és Sebesvár lettek volna azok az újonnan épített várak, amelyekből megakadályozták volna a környék Váradhoz való adózását. Az oszmán küldöttek kérésének eleget téve az erdélyiek néhányukat beengedték Somlyó várába, annak érdekében, hogy belülről is szemügyre vehessék, hogy megállják-e a helyüket Kücsük Mehmed vádjai. Az erdélyi deputáció arról informálta a Fogarasban időző fejedelmet, hogy a következő napokban hasonlóképpen bejárják Cseh, Hadad, Gyalu, végül Sebesvár várát, s a sikeres tárgyalás érdekében elengedhetetlen, hogy a szászoktól kölcsönzött 2000 tallért a követtség után küldje. Emellett az is kiderült, hogy az öt vár bejárását követően az oszmán követek azonnal jelentést tesznek a Portára a vár- és határjárás eredményéről. A deputáció így azt javasolta Apafinak, hogy mielőbb indítsák el saját követüket, aki az oszmánok előtt beérkezve beszámolhat a tárgyalás kimeneteléről. Szintén szükségesnek tartották a portai tolmács, Rozsnyai Dávid⁴⁹ részletes informálását, hogy az ügyben ő is intézkedhessen. Ugyancsak javasolták, hogy a fejedelem hívja a tanács azon tagjait az udvarba, akik nem voltak a deputáció résztvevői, hogy döntsenek a küldendő követ személyéről, költségeinek előteremtéséről és összeállítsák instrukcióját. A deputáció arról is biztosította a fejedelmet, hogy a várak bejárásán kívül lévő tanácsstagok a jelentésük mellett egyidejűleg az ügyre vonatkozó censurájukat is beküldik számára. Az öt vár felmérését követően az erdélyi deputáció bizakodó volt, a Rozsnyai Dávid jóvoltából a helyszínen megérkező 2000 tallért felhasználva lefizették az oszmán követtség vezetőit,⁵⁰ s Bánffy Dénesen keresztül levelük által és szóban is informálták Apafit.⁵¹ Maga Bánffy – azzal együtt, hogy a tárgyalás nehézségeire utalva kijelentette, hogy „bajosabb munkám soha egyszer ennél nem volt, mint most két hetek alatt ezekkel az istentelen váradiakkal” – március elején érte-

48 TML VI. 66., 71.; Szilágyi: *Rozsnyay Dávid*, 356–357. Teleki jelenléte a deputációban az utolsó pillanatig bizonytalan volt. 1672 januárjában ő maga így írt a fejedelemnek ez ügyben: „Az határnéző törökkel való commissióra én, Isten velem lévén, azon leszek, Nagyságodnak parancsolatja szerint jelen lehetsek, csak engedjék az itt való állapotok.” TML VI. 44. Február közepén Teleki így írt erről Strassaldónak: „Isten engedvén, kedden indulok Somlyóra, ott egyezünk meg az törökkel, tractálni az határ felett több erdélyi urakkal.” TML VI. 68. Bethlen Miklós 1672. február 21-én arról értesítette Telekit, hogy Kolozsváron keresi, „tudván kegyelmednek az mostani dolgok miatt Bánffy Dénes urammal együtt való létét...” TML VI. 79.

49 Működésére, személyére és tevékenységére újabban lásd Jakó Klára: Újabb adatok Rozsnyai Dávid munkásságához. In: *Az oszmán–magyar kényszerű együttélés és hozadéka*. VII. Szerk. J. Újváry Zsuzsanna. Piliscsaba, 2013. 353–366.

50 Szilágyi: *Rozsnyay Dávid*, 356.

51 TMÁO V. 102–105. A portai követek csak sejtették, hogy mely várak építésére tehettek panaszt a váradiak. Lásd TML VI. 42–43., valamint a 28. j. Bánffy Dénes Teleki Mihályt is értesítette a deputáció tárgyalásainak végeredményéről, s kérte, hogy az ügyben ő is küldje a fejedelmi udvarba censuráját. TML VI. 94. Ez is alátámasztja, hogy Teleki nem volt a deputációval a tárgyalások végéig. Vö. Bethlen: *Erdély története*, 456.

sította a fejedelmet: békében elváltak az oszmán követektől, s a további megbeszélés érdekében a fejedelmi udvarba fog utazni.⁵²

Visszatérés a portai diplomáciához

Apafi a Bánffy Dénessel a fogarasi udvarban folytatott egyeztetését követően, figyelembe véve a deputáció, vagyis több tanácsúr javaslatát, Szilvási Bálint Portára küldése mellett döntött. A követ indulását némileg késleltette, hogy a deputáció, amelynek véleményét Bánffy Dénes közvetítette, 20 000 tallér „ajándék” küldésére tett ajánlást, ami a kérdés kedvező elbírálását segítette volna a Portán, és amit az ország adójából vettek volna ideiglenesen kölcsön. A költség pontos összegéről és annak előteremtéséről azonban csak március közepére született megállapodás. Eszerint az erdélyi kormányzat 15 000 tallért szánt erre a célra, 5000–5000 tallért a szászoktól, a fejedelem felajánlásából és a vármegegyékből.⁵³ Az összeg előteremtése azonban nehézségekbe ütközött, Szilvási így végül március második felében indult el a Portára alig 2000 tallérral, valamint azzal az ígérettel, hogy ha előteremtik a többi pénzt, és szükséges lesz, utánaküldik.⁵⁴ Szilvási április első felében érkezett meg Drinápolyba,⁵⁵ s utasítása szerint a Kösze Ali pasa hitlevelében foglaltak értelmében kellett eljárnia tárgyalásai során: arra kellett törekednie, hogy legalább a Meszes-hegység vonalán belüli vármegyéknek (Kraszna, Közép- és Belső-Szolnok) hagyjanak békét a váradi törökök, azok szabaduljanak fel hódoltatásuk alól.⁵⁶ Panajoti tolmács-csal, valamint az erdélyi határkérdéssel több ízben is foglalkozó Izsák efendivel való tárgyalása után a követ előzetes jelentést tett az erdélyi kormányzatnak a portai vezetés körében uralkodó hangulatról. A tapasztaltak bizakodásra adtak okot, még annak ellenére is, hogy Szilvási jóval az oszmán határjáró küldöttség után érkezett meg a Portára. Az erdélyi követ előzetes tájékozódása során kiderült, hogy a váradi pasának az öt vár építésével kapcsolatban tett panaszát a Portán elutasították, vagyis nem tekintik azokat újonnan épített véghelyeknek, következképpen lerombolásukat sem fogják megparancsolni. A várak megtartására vonatkozó hír mellett Szilvási arról is értesítette a kormányzatot, hogy remény mutatkozik a váradi vilajet felé a kondomínium területéről történő erdélyi adózás rendezésére. Panajoti és Izsák efendi ugyanis arról informálta a követet, hogy a nagyvezír békességet akar a váradi pasa és az erdélyiek között az adóztatási vitában. Így habár továbbra is Pírí pasa defterét tekintik a rendezés alapjának, mégis felvetették annak lehetőségét, hogy állapítsák meg a Biharból, valamint a panaszos öt várme-

52 MNL OL P1239 3. d. 1-1672-3. Nr. 2.

53 TML VI. 94–95., 112–113., 119., 121.; MNL OL P659 43. cs. Nr. 851./92-93. A fejedelmi tanács Szilvási Bálint követségében való szerepvállalását alátámasztják továbbá a fejedelem Teleki Mihályhoz intézett levelének alábbi sorai is: „Kegyelmetek consensusából Nemzetes Szilvási Bálint hívünknek Portára való expedálását elkövetvén...” MNL OL P659 50. cs. Nr. 1056./26.

54 TML VI. 124. Bethlen János 5000 tallérról tesz említést. Bethlen: *Erdély története*, 457. Végül az erdélyi kormányzat a későbbiekben még 2800 tallért küldött Szilvásinak. Lásd TML VI. 152.

55 EOE XV. 263.; Lukinich: *Erdély területi változásai*, 449.

56 TML VI. 127.

gyéből a váradi pasának járó évi adó mennyiségét, amelyet aztán a fejedelmi tisztségviselők szedjenek be, majd szolgáltatassák be Váradra. Cserébe a váradi törökök a Biharon kívüli vármegyékbe nem járnának ki hódoltatni, ami lehetővé tenné, hogy a térség „épen maradjon Erdélyhez”. A váradi vilajet előljárói számára pedig az öt vármegyében fekvő birtokairól származó korábbi jövedelmek helyett bihari birtokokat és az onnan származó bevételeket osztanák fel.⁵⁷ Rozsnyai Dávid portai tolmács híradásai megerősítették Szilvási benyomásait. Arról jelentett ugyanis, hogy „jobban leszen dolguk azoknak az vármegyéknek, mint eddig voltak. Most azt vizsgálja [...] a vezér, mennyi jószágok és jövedelmek vagyon az váradiaknak és váradi pasának, kitanulván, jó karban állítja, azt fogadta.”⁵⁸

Az erdélyiek az öt vármegye adóösszegeinek megállapítása szempontjából jól fel voltak készülve a tárgyalásra (lásd 2. táblázat⁵⁹), ugyanis Bánffy Dénes már közvetlenül a határkonfliktus kirobbanása után megkezdte az említett vármegyékben a váradi törököknek adózó porták és adónemek összeírását.⁶⁰

2. táblázat. A váradi vilajetnek az 1671–1672. évi ellentét során követelt öt vármegyéből évente járó erdélyi adók összeírása

Vármegye	Adózó falvak száma	Adóösszeg
Kraszna	első <i>processus</i> : 31 falu	4583 forint 65 dénár
	második <i>processus</i> : 30 falu	6604 forint 95 dénár
Közép-Szolnok	felső <i>processus</i> : 21 falu	3781 forint 22 dénár
	második <i>processus</i> : 28 falu	3618 forint 95 dénár
	harmadik <i>processus</i> : 41 falu	4584 forint 37 dénár
Belső-Szolnok	9 falu	380 forint 52 dénár
Doboka	43 falu	2848 forint 68 dénár
Kolozs	78 falu	13 823 forint 9 dénár
Összesen	281 falu	40 225 forint 43 dénár

57 EOE XV. 263–265.; TML VI. 181–182. A várak megmaradásának biztosításáról lásd még MNL OL P659 36. cs. Nr. 784./43r Izsák efendi és Ali bég Gyulay Tamás kapikihát is biztosította az erdélyiek támogatásáról. Lásd TMÁO V. 107.; EOE XV. 262. Vö. Bethlen: *Erdély története*, 461.

58 TML VI. 184.

59 A táblázatban feltüntetett adatok forrása: MNL OL P659 36. cs. Nr. 874./44^v.

60 Rhédey Ferenc tanácsúr már 1672 januárjában reményét fejezte ki, hogy a partiumi és az „erdélyi hódoltsági” területek adóösszeírásai, amelyeket Bánffy Dénes kezdeményezett, mielőbb elkészülnek, s azok Rozsnyai Dávid által törökre fordítva segítségükre lesznek a váradiak vádjainak visszaverésében. MNL OL X4788 Kemény Sámuel gyűjteménye. 11697. sz. mikrofilmtékercs. Rhédey Ferenc levele Apafi Mihálynak. Homoródszentpál, 1672. január 14. [Számozatlan.] Emellett Thorma István értesítette Belső-Szolnok vármegyei főispán társát, Béli Pált, „hogy Bánffy Dénes uram parancsolt az hódoltságban vármegyékben lévő faluk és kapuzámoknak regisztrálása felől, az mely dolgot nem posthabeálván, connumerálták, in paribus kegyelmednek elküldöttem...” MNL OL P669 uzoni Bély család levéltára. I. tétel. Nr. 161. Az eddigi kutatásaink során azonban csak Doboka vármegye összeírását sikerült megtalálni, lásd Szilágyi Sándor: *Vértanúk a magyar történetből. Történeti tanulmányok*. Pest, 1867. 478–485.

Az elkészült regestrumok bizonyosan Szilvásinál voltak, s ő maga tájékoztatta a fejedelmet arról, hogy az öt vármegye összesen 281 falvának és két pusztá helyének évi erdélyi adója hozzávetőlegesen 40 000 forintra rúg. Továbbá Szilvási – amellet, hogy támogatta a Portán felröppent tervezet megvalósítását – kérte Apafit: mielőbb tárgyalja meg mindezt a fejedelmi tanács tagjaival, hogy az így kialakult erdélyi álláspontot a követ a nagyvezíri audiencián képviselni tudja.⁶¹ Apafi május elején bekérte tanácsurai véleményét az ügyben,⁶² azonban az erdélyi kormányzat állásfoglalása ekkorra már nem számított. Panajoti és Izsák efendi előzetes híradásai ugyanis mégsem fedték teljesen a nagyvezír elképzeléseit. Köprülü Ahmed pasa május közepén saját követét küldte Erdélybe döntésének bejelentésére.⁶³

Az öt erdélyi várral kapcsolatban a nagyvezír levele ugyan megerősítette a korábbi portai híreket, mely szerint a helyszíni vizsgálat alapján a várakat nem tekintik új építésű és így lerombolandó véghelyeknek, a váradi vilajetnek való erdélyi adózásról Szilvási előzetes információival szemben egészen mást mondott ki. Előírta ugyanis, hogy a fejedlem Píri pasa deftere értelmében továbbra is hagyja a váradi törököket adóztatni a partiumi és erdélyi vármegyékben, és tartsa fenn a békét a szomszédos tartományokkal. Ennek érdekében a váradi vilajettel szembeni védelmet biztosító kolozsvári várkapitány-ság kulcsfontosságú láncszemének, a somlyói vár kapitányának, Keresztes Andrásnak eltávolítását kérte a tisztségből és az oszmánokkal „jól alkuvó”, új kapitány kinevezését rendelte el. Továbbá arra intette Apafit, hogy a kolozsvári főkapitányt, Bánffy Dénest is utasítsa a szomszédos oszmánokkal való békés együttműködésre.⁶⁴

Apafi a nagyvezír levelének kézhezvételét követően újra kikérte a fejedelmi tanács tagjainak véleményét az ügyben, az elsők között Bethlen János kancellárét.⁶⁵ Bethlen már önmagában azt jelzésértékűnek tartotta, hogy a nagyvezír nem Szilvási Bálint, hanem saját követe által küldte meg parancsát. Úgy értékelte ugyanis, hogy mindez már a Porta végleges döntésének tekinthető,⁶⁶ és ez közvetlenül censurájának megírását követően be is igazolódott.⁶⁷ Bethlen egyszersmind nagyon nehéznek ítélte a megfelelő választ Köprülü parancslevelére. A kancellár ugyanis biztosra vette, hogy ha Apafi teljességgel eleget ten-

61 EOE XV. 264.; TML VI. 181. Megjegyzendő, hogy a Szilvási által a regestrumokból a 2. táblázatban összefoglalt jegyzék és a fejedelemnek levelében megírt összeg nem egyezik meg, bár nagyságrendileg kétségtelenül azonosak. Szilvási ugyanis 39 723 forint 85 dénárról tett jelentést Apafinak, ahogy levelében a 281 falu mellett még két pusztá helyet is adózóként tüntetett fel.

62 Székely László postamester tájékoztatta Teleki Mihályt Szilvási Bálint és Rozsnyai Dávid levelének fejedelmi udvarba érkezéséről, jelezve, hogy „ű nagysága azon dologról egészen kívánja az urak censuráit”. TML VI. 197. „Szilvási Bálint hívünknek [...] tegnap hozzák levelét, melyben a vármegyék dolga felől térszen informatiót, mi is ezen specie kegyelmednek elküldtük. Parancsolván kegyelmesen, vegye az dolgot jó discussióban és róla való censuráját siessen in scriptis kezünkhöz küldeni, hogy több becsületes tanács úr híveinknek is censurajoknak collatiójokból tudhassuk követünket informálni, és hogy tudhassa ő kegyelme is oda be az szerint kormányozni a dolgokat...” MNL OL P659 50. cs. Nr. 1056./26. Vö. TML VI. 197. 1. j.

63 Tóth: *I. Apafi Mihály*, 151.

64 EOE XV. 265–266. Vö. Bethlen: *Erdély története*, 462.

65 TML VI. 201. Censurájának beküldéséről lásd TMÁO V. 110.

66 MNL OL X4788 Kemény Sámuel gyűjteménye 11697. sz. mikrofilmtekercs. Bethlen János levele Apafi Mihálynak. Kutyfalva, 1672. május 21. [Számozatlan.]

67 TML VI. 201. Vö. Bethlen: *Erdély története*, 463.

ne a követeléseknek, az a fejedelmi tanács és az egész ország elégedetlenségéhez vezetne. Azonban ha ellentmondana a nagyvezír parancsának, szintén ártana vele az országnak. Így Bethlen – részben magáról is elhárítva a végleges döntéshozatal felelősségét – azt tanácsolta a fejedelemnek, hogy egyeztessen a fejedelmi tanács többi tagjával is. A nagyvezír követének válasz nélkül való elbocsátását ugyanakkor hasonlóan kockázatosnak tartva saját véleményét beküldte Apafinak a fejedelmi tanáccsal való megtárgyalásra.⁶⁸

Bizonyos, hogy az erdélyi kormányzat a kancellár fent kifejtett útmutatása alapján adott meglehetősen diplomatikus választ a nagyvezír levelére, mindössze néhány nappal Bethlen János véleményének megfogalmazása után. A fejedelem Balázsfalváról írt levelében biztosította Köprülüüt arról, hogy az erdélyiek nem adnak okot a határ menti konfliktusokra, azonban kijelentette, hogy továbbra is kötelességének tartja a Porta tájékoztatását egy kiújuló végvidéki ellentét esetén, annak megoldása reményében. A határ menti végvári tisztek személyének cseréjéről azonban nem tett említést levelében és bizonyosan nem is történt meg,⁶⁹ habár például Szilvási úgy vélte, hogy a fejedelemségnek előnye származna a somlyói várkapitányi személycseréből.⁷⁰

Apafi a választéttel szinte egyidejűleg kiküldte a meghívókat is a június végi radnóti országgyűlésre, amelynek kifejezett célja volt, hogy a végvidéki konfliktusról tárgyaljon. A fejedelem egyrészt Szilvási Bálint hazatérését követően az országgyűlés elé kívánta tární a váradi törökökkel való ellentét végső kimenetelét. Másrészt fontos volt az oszmánoknak való adózás kérdésének megvitatása is, köztük a határprobléma megoldására szánt összeg – vagyis az *universitastól* a fejedelmi tanács tagjai által kölcsönzött 2000 tallér – szász *natio* adójába való beszámításának elfogadtatása is.⁷¹ Az összeülő országgyűlésen felolvasott fejedelmi előterjesztések még valóban leginkább a két említett kérdéskör köré csoportosultak, azonban a fejedelem propositióinak utolsó pontja és az országgyűlési határozatok nagy része már ekkor előrevetítették a következő hónapok legfontosabb eseményét, vagyis a Porta Lengyelország ellen indított háborúját és az erdélyi szerepvállalás kérdését.⁷² Az oszmánok természetesen az erdélyiek támogatását is elvárták a háború során,⁷³ s a fejedelemség kénytelen volt jelentős mennyiségű élelemmel és

68 MNL OL X4788 Kemény Sámuel gyűjteménye. 11697. sz. mikrofilmtekercs. Bethlen János levele Apafi Mihálynak. Kutyfalva, 1672. május 21. [Százózatlan.]

69 MNL OL P659 55. cs. Nr. 1124./63. A nagyvezírnek küldött válaszlevéllel kapcsolatban jegyezte meg Székely László postamaster Teleki Mihálynak, hogy „a választéttel Betlen János uram minutája szerint magyarul s itt deákul fordítottam...” TML VI. 208.

70 TML VI. 202–203.

71 EOE XV. 272–273. Lásd még a Bethlen Eleknek szóló országgyűlési meghívót. ENMLT a RNL KML kezelésében. A bethleni Bethlen család keresdi levéltára. 22. cs. Nr. 1.

72 Apafi Mihály propositióit lásd TMÁO V. 112–114. Az országgyűlés ez ügyben hozott határozatait és követutasításait lásd EOE XV. 279–285.

73 A nagyvezír Apafi Mihályhoz küldött parancslevelének fordítása így szól: „... kívánatik tőled, hogy [...] mentől hamarabb 600 szekér élést 6–6 ökörrrel, liszttel és árpával megterhelvén szentséges táborunkba küldjed, [...] hogy azon élés fényes hadaim táplálásokra [...], a szekerek pedig hadakozásomnak végéig, amire fognak kívánatni, fordíttathassanak...” MNL OL P659 55. cs. Nr. 1124./12. A nagyvezír levelét hozó csausz érkezésére lásd TML VI. 233. A több száz szekér élés kérdéséről és beküldéséről lásd még, a teljesség igénye nélkül, TML VI. 237., 244.

szekerekkel segíteni a vállalkozást.⁷⁴ Az oszmán–lengyel háború következtében a váradi vilajet és az Erdélyi Fejedelemség közötti határigazítás és ezzel együtt az adóbeszolgáltatás ügyének rendezése továbbra is váratott magára, így gyakorlatilag a konfliktust megelőző végvidéki állapotok maradtak érvényben.⁷⁵

Összegzés

Az Erdélyi Fejedelemség Apafi-kori kormányzatát komoly kihívások elé állította a térségben a II. Rákóczi György sikertelen lengyelországi hadjáratát követő oszmán terjeszkedés. A legnagyobb problémát Várad elését követően az Erdély és a szomszédos török tartományok közötti pontos határvonal kijelölésének elmaradása jelentette. Az ügyben érdekeltek által kölcsönösen elfogadott szabályozás hiánya miatt ugyanis a két fél természetesen saját érdekeinek megfelelően igyekezett a fennhatósága alá tartozó és adózó területeket meghatározni. Így a korábban a fejedelemség szerves részét képező egyes erdélyi és partiumi vármegyékre a váradi törökök Pírí pasa defterére alapozva saját adózási területük részeként tekintettek. Ezzel szemben az erdélyi kormányzat a Várad feladásakor Kösze Ali pasától kapott hitlevél érvényesítésére törekedett, azaz csak a Bihar vármegyei, korábban is Várad várához tartozó területeket ismerték el oszmán uralom alattinak. A kondomínium létrejötte és az eltérő érdekek folyamatos konfliktushelyzetet teremtettek a végvidéken.

A számos ellentét közül az itt bemutatott 1671–1672. évi erdélyi–oszmán vita hátterében is a többes birtoklásból adódó probléma, az erdélyi és partiumi vármegyék részéről a váradi vilajet és előljárói számára történő adózás állt. Az erdélyiek a váradi pasa Portán való panasztételét követő helyszíni tárgyalások sikerességében, az adóbeszolgáltatás pontos, végleges és számukra a korábbi viszonyoknál kedvezőbb rendezésében kezdetben reálisan reménykedhettek. Portai követségük jelentései értelmében ugyanis volt esély a váradi törökök mindenkori hivatkozási alapjaként számontartott Pírí-féle defterben foglaltak módosítására. Az oszmán–erdélyi kettős küldöttség helyszíni vizsgálata utáni újabb portai egyezkedés továbbra is bizakodásra adott okot az erdélyieknek. Az oszmán követség jelentése értelmében ugyanis a pasa azon vádjának, hogy az erdélyiek újonnan épített végváraikból akadályozzák meg az adóbeszolgáltatást, nem adtak helyt a Portán. Mindemellett komoly előrelépésnek számított volna az a tervzet, amely ugyan Pírí pasa deftere szerint szabályozta volna a váradi vilajetnek való adózást, a közös birtoklású vármegyékben azonban kizárólag az erdélyiekre bízta volna az adó beszedését, egyúttal a vá-

74 Itt kell megjegyezni, hogy Apafi az oszmán–lengyel háborúba küldött éléskövetelés kapcsán az országgyűlést megelőzően szintén kikérte a fejedelmi tanács tagjainak véleményét. Erre lásd a tanácsstagok cenzuráit a teljesség igénye nélkül: MNL OL X4788 Kemény Sámuel gyűjteménye 11697. sz. mikrofilmtekercs. Bethlen János levele Apafi Mihálynak. 1672. augusztus 11. [Számolatlan], Bethlen Farkas levele Apafi Mihálynak. 1672. augusztus 13. [Számolatlan]; TMÁO V. 115–117. Lásd még erről TML VI. 232. Az élésküldéssel kapcsolatban jegyezte meg Nalácsi István főudvarmester Teleki Mihálynak, hogy „... most kívántatnék az tanács uraknak ő nagysága mellett való lételek...” TML VI. 234–235.

75 Lukinich: *Erdély területi változásai*, 450.

radi törököknek a Bihar vármegyei területeken kívül megtiltotta volna a személyes adózást. Az Oszmán Birodalom Lengyelország elleni háborúja miatt azonban félbeszakadtak a tárgyalások, így az erdélyi kormánynak nem sikerült elérnie elsődleges célját, a ketős birtoklású területek adózásának pontos szabályozását.

A politikai események mellett érdemes megfigyelni az erdélyi kormányzat szereplőinek tevékenységét is. A gyors döntési kényszer miatt ugyanis az intézkedések során központi szerep hárult a fejedelmi tanácsra és tagjaira. Egyértelmű, hogy az aktuális helyzetre nem jelenthetett megoldást a lassan összegyűlő és hosszasan ülésező országgyűlés összehívása. Így Apafi Mihály fejedelem a felmerülő problémák megoldása érdekében a nehézségeket egyéb országos és vármegyei tisztségeikből adódóan is kiválóan ismerő, azokra nagy rálátással rendelkező tanácsurak véleményét kérte ki a döntésének meghozatalához. Mindezek értelmében jelölte ki a helyszíni tárgyalásokra kiküldött deputáció tagjait, akik között nagy számban találunk tanácsurakat is. Megjegyzésre érdemes, hogy az egyes tanácstagok így nemcsak a döntések meghozatalában, hanem azok végrehajtásában is szerepet vállaltak, noha kiválasztásukat – véleményem szerint – a fent említett egyéb katonai és főispáni tisztségviselésük tette igazán szükségsszerűvé. A fejedelmi tanács tagjainak – nevezetesen Bethlen János és Nagy Tamás – javaslata támponatul szolgált Apafinak az oszmán küldöttség lekenyerezésére szánt pénz előteremtésében is. A fejedelmi tanácstagok tekintélye és vagyona garanciát jelentett a szász *universitastól* a helyszíni tárgyalásra érkező oszmán követség lefizetésére szánt, az ország adójából felvett 2000 tallér kölcsön visszafizetésére. Tanulságos a fejedelmi tanács portai követküldésben betöltött szerepe, elsősorban Szilvási Bálint tevékenységének felügyelete is.

Az 1671–1672-es határkijelölési próbálkozás tanulmányozása alapján megállapíthatjuk, hogy az Apafi-kori kormányzat igen gyakorlatiasan működtette a deputáció intézményét, választotta ki tagjait és szabta meg feladatát. Az erdélyi fejedelmi tanács kiemelten fontos ügyekben – például a követküldésben – való szerepvállalása azonban nem az Apafi-korszak egyedülálló jelensége, arra a fejedelemség korábbi időszakaiban is találunk példákat.⁷⁶

76 Vö. Trócsányi Zsolt: *Az Erdélyi Fejedelemség korának országgyűlései. Adalék az erdélyi rendiség történetéhez*. Bp., 1976. 156–159.; Uő: *Erdély központi*, 52–53., 58–60.; Oborni Teréz: *Erdélyi országgyűlések a 16–17. században*. Bp., 2018. 204–208., 346–349.

CONTENTS

István Tringli <i>The Történelmi Szemle is Sixty-Five Years Old</i>	169
STUDIES	
Boglárka Weisz <i>The Golden Bull of Buda and the Medieval Privileges of the City</i>	171
Pál Fodor – András Mércz <i>What is Lost at Mohács? An Ottoman-Turkish Casualty List of the 1526 Campaign</i>	193
Ágnes Szalai <i>Border Conflict between Transylvania and the Vilayet of Várad in 1671-1672</i>	237
Szilvia Czinege <i>The Imprint of Széchenyi's First Works on his Correspondence</i>	257
Balázs Ablonczy <i>"Budapest cannot provide the accomodation they deserve". Refugee officials in the county of Pest-Pilis-Solt-Kiskun after World War I</i>	275
Lóránt Bódi <i>Order in the Words: Anti-Semitism and the Jewish Genocide in the Lexicons (1889-1948)</i>	291
Csaba Zahorán <i>Feasts of Nations and National States, Gestures and Counter-Gestures. The Centenary of the End of World War I and the Signing of the Treaty of Trianon in the Memory Politics of Slovakia, Romania and Hungary, 2018-2020</i>	317
REVIEW	
Antal Molnár <i>The Hungarian Greek Catholic History(writing) from the Road of Calvary to the Success Story. Lessons from an Exhibition Catalogue</i>	327

E számunk szerzői

Ablonczy Balázs, tudományos főmunkatárs, osztályvezető, BTK TTI, Horthy-korszak osztály, "Lendület" Trianon 100 kutatócsoport-vezető ● Bódi Lóránt, társadalomtörténész ● Czinege Szilvia, tudományos munkatárs, BTK TTI, Újkori osztály ● Fodor Pál, az MTA doktora, kutatóprofesszor, címzetes főigazgató, BTK TTI, Kora újkori osztály, Turkológiai kutatócsoport ● Mércz András, kutató, Avicenna Közel-Kelet Kutatások Intézete ● Molnár Antal, igazgató, tudományos tanácsadó, BTK TTI, Kora újkori osztály ● Szalai Ágnes, tudományos segédmunkatárs, BTK TTI, Kora újkori osztály ● Tringli István, tudományos tanácsadó, BTK TTI, Középkori osztály ● Weisz Boglárka, tudományos főmunkatárs, osztályvezető, BTK TTI, Középkori osztály, "Lendület" Középkori gazdaságtörténet kutatócsoport-vezető ● Zahorán Csaba, tudományos munkatárs, BTK TTI, Horthy-korszak osztály, "Lendület" Trianon 100 Kutatócsoport, kutató, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Közép-Európa Kutatóintézet

(BTK TTI = Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet)

Az egyes számok megvásárolhatóak, illetve megrendelhetőek:

Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet

1097 Budapest, Tóth Kálmán u. 4., B épület 4.44-es iroda

Telefon: +36-1-224-6700/4624, 4626-os mellék

E-mail: bardi.erszebet@abtk.hu, terjesztes@abtk.hu

Penna Bölcsész Könyvesbolt

(hétköznapokon, 13 és 17 óra között)

1053 Budapest, Magyar u. 40.

Telefon: +36-30-203-1769

E-mail: info@pennakonyvesbolt.hu

A folyóirat teljes évfolyama előfizethető bármely
hírlapkézbcsítő postahivatalnál.

Ára: 1200 Ft

Előfizetőknek: 1000 Ft

